

Josep Gifreu, *El català a l'espai de comunicació. El procés de normalització de la llengua als mèdia (1976-2013)*, Bellaterra / Castelló de la Plana / Barcelona / València, Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat Jaume I / Universitat Pompeu Fabra / Universitat de València, 2014, 272 pp. [Pròleg d'Isidor Marí.]

El 1967, McLuhan publicava *The Medium is the Message*, un assaig que ha exercit una influència notable en la manera d'entendre la comunicació de masses. L'obra aportava, entre altres, la noció d'*aldea global*. Tot i que llavors la digitalització de les informacions a penes despuntava, McLuhan va pronosticar que, en un futur no gaire llunyà, i en virtut del progrés, tota l'espècie humana, amb la seva diversitat intrínseca, esdevindria una aldea planetària. Una mena de macrollogaret, on tothom coneixeria tothom. El temps ha validat en part la hipòtesi del comunicòleg canadenc i avui som un sol món hipercomunicat. Avancem a ritme sostingut cap al col·lapse del sistema: el moment en què, com va dir Borges, la història ja no es podrà escriure per excés de documentació. «Aldea Global» és precisament el nom de la col·lecció que acull l'obra que glossem. La coediten quatre universitats que, dins la nostra àrea lingüística, són de referència per als estudis de comunicació. La sèrie, encetada l'any 1997, aplega ja una trentena llarga de títols, uns en català, en espanyol d'altres, sobre temes de comunicació diversos, sempre esplèndidament editats.

La monografia que ens ocupa és l'obra de Josep Gifreu i Pinsach, catedràtic emèrit de Teoria de la Comunicació a la Universitat Pompeu Fabra, periodista, investigador i divulgador de renom. El perfil acadèmic de Josep Gifreu es troba als antípodes del científic reclòs en la rebregada torre d'ivori. Ben al contrari, Gifreu és un universitari crític, un intel·lectual de combat, terme a reivindicar enmig de la confusió mediàtica, que creu, encara, en el poder transformador del coneixement. Ho acredita una extensa bibliografia, amb llibres i articles especialitzats, que giren al voltant d'una idea central, l'espai de comunicació nacional. Aquesta és la seva aportació conceptual més valuosa, la més citada i la que ha explorat en múltiples aspectes. Així, en el que és segurament el seu llibre més personal, *El meu país. Narratives i combats per la identitat*, finalista del 18è premi d'assaig Josep Vallverdú (Lleida, Pagès, 2001), Gifreu es demana si «hi ha al mapamundi un *espai* de complicitats i solidaritats bàsiques que ens faci sentir en el nostre país?». I ell mateix s'hi respon que «els combats per la identitat són avui els combats per la llibertat. [...] Tothom reclama identitat, i el soroll civilitzador la nega». En conseqüència, seguint el solc marcat per Benedict Anderson i els historiadors dels imaginaris col·lectius, Gifreu hi postula la necessitat de dotar-se d'unes estructures narratives «essencials per a la construcció, deconstrucció i reconstrucció de les identitats. Personals i col·lectives».

Ara Gifreu canvia de registre i de format. Aquest llibre també té en part un to assagístic, per tal com en alguns passatges l'autor assumeix la dimensió combativa suara referida. Però és més aviat un manual molt ben documentat sobre l'espai de comunicació català, sobre les seves consecucions i mancances en el període 1976-2013. Gifreu s'esforça a mostrar-hi fets. Descriu, narra i, només després de fixar les dades, fa balanç de cada aspecte. Ara bé, objectivitat perseguida i subjectivitat deliberada estan íntimament acoblades i no sempre resulta fàcil destriar-les.

Gifreu parteix de dues premisses. La primera, que l'espai nacional i l'espai lingüístic són termes sinònims, resulta objectable, si més no per la circularitat a què aboca. El basament de la narrativa identitària que reclama Gifreu és la llengua, ja que el català constitueix el signe diferencial que ha distingit els catalanoparlants al llarg del temps. Es tracta del mateix problema d'autoreferencialitat que vincula les nocions de *llengua* i *comunitat lingüística*, omnipresents al llarg de l'obra. Són termes operacionals necessaris i lògicament tautològics. La segona premissa, per contra, sembla inapel·lable: el futur de les llengües de cultura depèn de l'existència d'un espai de comunicació propi. L'autor ho deixa molt clar només obrir el capítol inicial, intítulat precisament *Llengua i espai de comunicació*: «La tesi bàsica que volem argumentar i fonamentar en aquest capítol d'obertura és que l'accés d'una comunitat lingüística a la plena normalització de la seva llengua específica requereix disposar avui d'un espai de comunicació en la llengua pròpia».

En aquest capítol pòrtic, l'autor introdueix els temes i conceptes indispensables per al trajecte a què ens convida: la perspectiva dels estudis culturals i la sociolingüística, camps disciplinars que considera els més adients a la discussió; les relacions entre llengua, poder i grups lingüístics; la centralitat dels mèdia en l'ecologia de les llengües; les institucions polítiques i l'articulació dels drets lingüístics; el debat sobre les llengües a Europa i, finalment, els ingredients de l'espai nacional de comunicació, pedra angular del seu discurs.

Assentats els fonaments, Gifreu estructura l'exposició en els sis capítols restants, que ens presenten una síntesi força detallada de cada aspecte, arreu del domini lingüístic català. Per raons evidents, la informació més abundosa correspon al Principat. Gifreu, però, coneix de primera mà els conflictes polítics i socioidentitaris, associats amb la llengua, a València i les Illes Balears i en parla amb autoritat. I, quan convé, estén la mirada a les perifèries, comunicacionals, del català: Andorra, la Franja d'Aragó o la Catalunya del Nord. L'obra constitueix un repertori de temes molt complet, amb una munió de dades. Les referències bibliogràfiques finals ocupen més de quaranta planes. I el conjunt encara hauria resultat més útil d'haver-s'hi pogut afegir índexs analítics i de noms.

El capítol segon resumeix l'evolució del debat i la recerca sobre l'espai comunicatiu català. Alternant relat i interpretació, s'hi descriuen les instàncies que més han contribuït a la recerca i l'elaboració de referents normatius, fonamentalment les universitats, l'IEC i altres organismes institucionals o cívics. A més, l'autor constata com han canviat els centres d'interès. A la fi del segle passat, en l'etapa d'emergència de l'audiovisual a Catalunya (des de 1983) i al País Valencià (des de 1989), els temes de discussió i recerca se centraven en la configuració d'un inexistent estàndard oral per a la ràdio i la televisió. Calia resoldre tres tipus de problemes: l'adaptació dels recursos i models literaris, els únics de què es partia, a l'audiovisual; la simbiosi entre norma culta i llengua del carrer i l'aportació dels dialectes. Els termes emblemàtics eren la pugna entre l'hegemonia del català central i les varietats perifèriques i les diatribes entre els partidaris del català *light* enfront dels defensors del català *heavy*. Entrat el segle XXI, l'atenció es desplaçà de la qualitat i varietat de la llengua audiovisual cap a la subsistència en si dels mitjans catalans i, sobretot, cap les oportunitats i els reptes que concitava la presència del català en xarxa.

Aquesta panoràmica general es desenvolupa en els capítols següents, que, com el primer, van encapçalats per citacions molt ben escollides, punyents i expressives. El capítol tercer s'ocupa de les polítiques lingüístiques i els mèdia en català. Revisa el marc juridicopolític a partir del que Gifreu anomena el bloc constitucional espanyol (la Constitució del 1978 més els textos estatutaris) i avalua les polítiques de regulació de l'audiovisual, la política lingüística global i les polítiques de foment del català als mèdia. El capítol quart examina la presència del català en tots els mitjans tradicionals anteriors a internet. En primer lloc, s'hi resumeix l'evolució de la premsa escrita des de la represa democràtica, tant la d'àmbit supraregional com la comarcal i local. Les publicacions convencionals en paper, tan pròximes a la cultura del llibre, estan immerses avui en una crisi profunda, que en redefinirà estructura, llenguatge i funcions. Gifreu destaca l'absència d'agències de notícies autòctones, en un context en què els periodistes ja no tenen l'exclusiva en la producció i el control de la informació. I tanca el repàs dels mitjans preinternet amb la ràdio i la televisió, que han acusat igualment els canvis tecnològics. L'autor segueix en aquest àmbit dos eixos diferencials: entre els mitjans de titularitat pública i les cadenes privades i entre la situació de Catalunya i la del País Valencià. El llançament internacional via satèl·lit de TV3 contrasta amb la història valenciana d'entrebancs a l'audiovisual autòcton, que s'inicia amb la censura de paraules «massa» catalanes, segueix amb les traves a la recepció de TV3 i Catalunya Ràdio i culmina amb la crisi i el tancament de RTVV al novembre de 2013. Conseqüentment, les televisions públiques del Principat, el País Valencià i les

Illes Balears han tingut un paper desigual en el foment de la producció audiovisual, orientada sobretot al cinema i les telesèries.

El capítol cinquè s'ocupa d'analitzar, de manera succinta però ben documentada, el pes del català a internet i als nous mèdia. Si l'audiovisual es troba també en procés de migració digital, l'àmbit on es dilucida ara com ara el futur de l'espai comunicatiu català és sens dubte el ciberespai, suport virtual de la nova societat-xarxa, teoritzada, entre altres, per Manuel Castells. La revolució digital, centrada en internet com a xarxa de xarxes, ha donat peu als nous mèdia, «modalitats de comunicació... que reuneixen un conjunt de característiques específiques, no identificables en les modalitats corresponents als mèdia tradicionals» (facilitat d'accés i disseminació de dades, reversibilitat dels rols d'emissor/receptor, portabilitat, aprenentatge continu, connectivitat i cooperació, deslocalització...). La revolució digital, sobretot a partir de l'estadi del web 2.0, ha esdevingut en poc temps el substrat de la comunicació diària. En efecte, la naturalesa addictiva de les pantalles portàtils (*smartphones, tablets, netbooks, e-books*) explica fenòmens de desenvolupament vertiginós, com ara el poder assolit per les xarxes socials (Facebook, Twitter...) o les empreses que monopolitzen l'accés a la informació (Google, Yahoo, YouTube...).

Sobre aquest *background*, Gifreu repensa l'espai de la llengua. Ara el català, com les altres llengües minoritzades, ha passat de vincular-se secularment al seu hàbitat físic, històric i tangible a adquirir, dins el ciberespai, una nova presència, esponerosa i virtual. Gifreu considera, doncs, les implicacions de la coexistència del subsistema comunicatiu tradicional, analògic i de base territorial, amb el subsistema digital desterritorialitzat. Tot seguit examina el pes del català a les plataformes d'internet (o Internet, ja que ell fa servir la majúscula); valora políticament i sociològica la implantació del domini .cat i passa revista a l'alternança entre mitjans tradicionals a la xarxa, com els diaris en paper que han generat versió electrònica, i mitjans digitals nascuts en i per a la xarxa, dels quals Vilaweb és el degà. A més d'avaluar el paper de les plataformes d'actors no mediàtics, Gifreu remarca la importància del català al viquiespai, terme que designa la naturalesa oberta del coneixement compartit en xarxa, amb fenòmens com la Catosfera, versió catalana de la blogosfera o univers dels blogs, més les iniciatives de voluntariat cívic, treball cooperatiu o creació intel·lectual de propietat col·lectiva.

El capítol sisè aprofundeix en els problemes de l'estandardització i els models de llengua als mèdia, a penes esbossats al capítol segon. Als ulls dels filòlegs, resultarà probablement dels més interessants del llibre. S'obre amb dues citacions d'autors cabdals en la història de la lingüística i la normativa catalanes: Pompeu Fabra i Joan Solà. Gifreu recorda els reptes i interrogants que plantejava la definició d'un estàndard oral apte, tant per a l'audiovisual convencional (ràdio i televisió) com per als

diversos gèneres, formats i àmbits mediàtics. En l'exposició d'aquests aspectes combina la perspectiva diacrònica amb un triple acostament, descriptiu, teòric i prescriptiu. Organitza les dades en quatre apartats, on revisa 1) la interacció entre normalització i llengua estàndard, condensada en els pronunciaments de l'IEC, l'IIFV i l'AVL; 2) les formulacions primeres d'un model lingüístic per als mèdia, elaborades durant la Transició, que convergiren al si del Congrés de Cultura Catalana (1975-1977) i, més tard, al Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986); 3) els reptes sorgits amb la implantació i el desenvolupament dels nous mitjans audiovisuals, que, com hem vist abans, se substanciaren principalment en els debats sobre el paper de les varietats territorials del català i les polèmiques entre *lights* i *heavies*, sovint plantejades sobre supòsits equívocs; i 4) les tendències prevalents en els estudis teòrics més conspicus, en determinats treballs prospectius sobre els models de llengua per als mèdia, en les orientacions pràctiques de les emissores de la CCRTV i en l'oferta de llibres d'estil, en l'enumeració dels quals aporta una taula ben útil, que abraça el període 1986-2011. En l'extens material revisat, traspuen objectius i preocupacions recurrents, que, en el debat públic, de vegades es contraposen de forma inadequada, en lloc de conciliar-se en una síntesi idiomàtica: unitat i diversitat, naturalitat i artífici, privat i públic, espontaneïtat i qualitat de la llengua.

El llibre es tanca amb un capítol final, el setè, on es fa balanç de les llums i ombres que s'observen en l'espai de comunicació català. Aquí Gifreu, a més de recapitular les línies expositives generals, insisteix en la noció que és alhora la clau de volta i, com hem insinuat adés, la peça més vulnerable del seu edifici analític, que ha anat bastint amb autoritat i lucidesa: els *Països Catalans*. Gifreu empra la noció com un apriori indiscutible, i indiscutit. En definitiva, ve a dir, si els Països Catalans no han aconseguit l'articulació política desitjada no és per manca de legitimitat històrica, sinó perquè l'Estat espanyol, bé que amb eficàcia relativa, ha practicat els darrers quaranta anys polítiques d'uniformització cultural, neutralització jurídica i disgregació comunicativa.

Fet i fet, el llibre és un vademècum útil, una guia pràctica per acarar el futur amb optimisme. Perquè, més enllà del compromís volàtil dels polítics, Gifreu considera que internet no té fronteres. O en tot cas no són les de sempre, inventades pels poders de l'economia i la política. No debades estem «en la fase de construir un espai cultural català a la Babel digital global. Una “aldea catalana” en aquella “aldea global” ja prefigurada fa cinquanta anys per la ment lúcida de Marshall McLuhan».

MIQUEL NICOLÁS
Universitat de València
 miquel.nicolas@uv.es